

sını yeniden okumuşsa da Palacios'un da habersiz bulunduğu İstanbul nüshasıyla (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 5683/3) o yıllarda kayıp olduğu sanılan, fakat bugün elde bulunan Berlin nüshasını görmemiştir. Eser Vincent Lagardère tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bâcce, *İttişâlü'l-'akl bi'l-insân*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 5683/3; a.e.: *Tratado de Avempace sobre la union del intelecto con el hombre* (nşr. ve trc. M. Asin Palacios, *al-Andalus* içinde), VII, Madrid 1942, s. 1-47; a.e. (nşr. Mâcid Fahrî, *Resâ'ilü İbn Bâcce el-ilâhiyye* içinde), Beyrut 1968, s. 155-173; a.e. (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî, *Telhîşu Kitâbi'n-Nefs* içinde), Kahire 1950, s. 102-118; a.e.: *L'épître d'Ibn Bajja sur la conjonction de l'intellect avec l'esprit humain* (trc. V. Lagardère, *REI* içinde), LIX/2 (1990), s. 181-196; İbn Tufeyl, *Hay b. Yakzân* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire, ts., s. 62; İbn Rüşd, *Telhîşu Kitâbi'n-Nefs* (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî), Kahire 1950, s. 90; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 515; İbn Seb'in, *Büddü'l-'arif* (nşr. C. Kettûre), Beyrut 1978, s. 142; E. Renan, *Averroës et l'Averroïsme* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1985, s. 66; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IV, 396; D. M. Dunlop, "Remarks on the Life and Works of Ibn Bâjjah (Avempace)", *Proceedings of the Twenty Second Congress of Orientalist* (haz. Zeki Velidi Togan), Leiden 1957, II, 188 vd.; a.mlf., "İbn Bâdjja", *EL* (ing.), III, 728; A. Altmann, *Studies in Religious Philosophy and Mysticism*, London 1969, s. 77 vd.; Abdurrahman Bedevî, *Resâ'il felsefiyye*, Bingazi 1973, s. 124; S. Munk, *Mélanges de philosophie juive et arabe*, New York 1980, s. 386; Cemâleddin el-Alevî, *Mü'el-fâtü İbn Bâcce*, Beyrut 1983, s. 31 vd.; Mâcid Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (çev. Kasım Turhan), İstanbul 1987, s. 208; E. I. J. Rosenthal, "The Place of Politics in the Philosophy of Ibn Bâjjah", *IC*, XXV/1 (1951), s. 187.

YAŞAR AYDINLI

IVANOW, Wladimir

(1886-1970)

İsmâiliyye mezhebi konusunda araştırmalarıyla tanınan Rus asıllı şarkiyatçı.

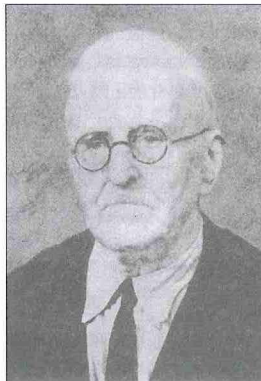
Arapça ve Farsça'yı Petersburg'da öğrendikten sonra, çağdaş Farsça lehçeleri ve tasavvuf konusunda Rusya'da şarkiyat araştırmalarının kurucusu olan Victor Rosen ve Valentin A. Zhukowsky'nin yanında ilmî çalışmalarını sürdürdü. 1910 yılında İran'a ilk seyahatini yaptı. 1912'de tekrar İran'a giderek mahallî diyalektler hakkında malzeme topladı. 1915'te, Petersburg'da bulunan Rus İlimler Akademisi'ne bağlı Asiatic Museum'un İslâmî Yazmalar Bölümü'ne tayin edildi. Bu gö-

revde iken Orta Asya'da uzun bir seyahate çıktı. Seyahati sırasında elde ettiği 1100'den fazla Arapça ve Farsça yazma eseri Asiatic Museum'a kazandırdı. Mâverâünnehir bölgesinden toplanan İsmâilî mezhebine dair yazmaları incelerken bu mezhep hakkında geniş bilgi sahibi oldu. Sovyet devriminden (1917) sonra bir daha dönmek üzere ülkesini terkeden Ivanow 1920 yılına kadar Horasan'da kaldı ve bölge lehçelerine dair önemli malzeme topladı. Bu sırada dönemin meşhur İsmâilî âlimi Fidâi-yi Horasânî'den İran İsmâilîliği'ni öğrendi. Daha sonra Hindistan'a gidip Kalküta'ya yerleşti. Burada Asiatic Society of Bangadesh'e üye olarak çalışmalarını sürdürdü. 1930'da Bombay'a gitti. Bu dönemde İsmâilî mezhebine mensup birçok dost edinen Ivanow onların elinde bulunan eserleri inceleme imkânı buldu. İsmâilîler'le olan yakın ilişkileri İsmâilî dünyasının en uzak köşeleri Chitral, Gilgit ve Hunza bölgelerine kadar şöretinin yayılmasını ve yeni çevreler edinmesini sağladı. Şubat 1933'te İsmâilî eserlerini yayımlamak amacıyla Islamic Research Association'ı kurdu. Bu müessese, 1946 yılında kırk sekizinci İsmâilî imamı Sultan Muhammed Şah'ın himayesine girerek Ismaili Society of Bombay adını aldı. Ivanow bu yıllarda, İsmâiliyye'nin bir kolu olan Nizârilîğin yeteri kadar tanınmayan Alamut sonrası dönemi hakkında önemli çalışmalar yaptı. 1959'da otuz yıla yakın bir süreden beri yaşadığı Bombay'dan ayrılarak Tahran'a yerleşti. 1970'te burada öldü.

Başlangıçta Şiîliğin İslâm'ın muhafazakâr ve popüler kanadı sayıldığını söyleyen, Hz. Osman'ın, Hz. Ali'nin Resûl-i Ekrem'in halifesi olduğuna dair âyetleri Kur'an-ı Kerim'den çıkardığını iddia eden Ivanow'un sonraları bu aşırı düşüncelerinden vazgeçtiği anlaşılmaktadır. Ivanow, İsmâiliyye mezhebi mensuplarının, daha

çok Helenistik düşünceye diğer mezheplerden önce ve serbest şekilde yer verdikleri ve mezhebe mensup bir azınlığın kendilerine yönelik kıyım karşı uyguladıkları savunma taktikleri dolayısıyla eleştirildiğini söyler. Sonraki Nizârî imamlarının muhtemelen Fâtîmî asıllı olduğunu ileri süren Ivanow, bu yaklaşımı ile İsmâiliyye'yi Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh ve Hasan Sabbâh'tan ayırmak istemiştir. Garip ve mantıksız bulduğu hususlardan İsmâiliyye'yi tenzihe çalışmış, bu konuda başarılı olamayınca bunları popüler yahut sathî düşünceler olarak nitelendirmiştir. Ivanow, Nizârî malzemelerini ve tarihini yorumlama hususunda büyük bir gayret göstermiştir.

Eserleri. İsmâiliyye mezhebinin yanı sıra İran dilleri, özellikle modern Fars lehçeleri konusunda eser veren Ivanow'un önemli çalışmaları şunlardır: 1. *A Guide to Ismâ'ili Literature* (London 1933). Nizârîler ve Müsta'îler'den 150 müellifin 691 eserine dair bilgi veren bir çalışmadır. Kitapta adı geçen yazarlar ve eserleri daha geniş tarzda ele alınarak *Ismâ'ili Literature* adıyla yeniden basılmıştır (Tahran 1963). 2. *True Meaning of Religion* (Bombay 1933). II. Ağâ Han Ali Şah'ın büyük oğlu Şehâbeddin Şah'ın yazdığı *Risâle der Hâkikat-i Dîn* adlı Farsça eserin İngilizce'ye tercümesi olup orijinaliyle birlikte yayımlanmıştır. 3. *Kelâm-ı Pir* (Bombay 1935). İsmâilî doktriniyle ilgili olan ve yanlışlıkla Heftbâbî Şah Seyyid Nâsır'a nisbet edilen Farsça eserin metnini ve İngilizce tercümesini ihtiva eder. 4. *Ümmü'l-kitâb*. Farsça metnine ilâve edilen mukaddime ve açıklamalarla neşredilen eser (*Isl.*, sy. 23 [1936], s. 1-132) daha sonra yine Ivanow tarafından İtalyanca'ya çevrilerek yayımlanmıştır (Napoli 1966). 5. *A Creed of Fatimids* (Bombay 1936). Ali b. Muhammed el-Velid'in *Tâcü'l-'akâ'id*'inin bir giriş ilâvesiyle İngilizce özetidir. 6. *Ismâ'ili Tradition Concerning the Rise of The Fatimids* (Kalküta 1942). Fâtîmîler'in ortaya çıkışıyla ilgili İsmâilî rivayetleri ele alan çalışma, özellikle Fâtîmî ailesi ve nesebi hakkında ileri sürülen şüpheleri ortadan kaldırmak amacına yöneliktir. Kitap, önemli İsmâilî yazarların eserlerinden alıntıları ve bunların tercümelerini de ihtiva etmektedir. 7. *Ibn al Qaddah the Alleged Founder of Ismâ'ilism* (Bombay 1946, 1957). 8. *Studies in Early Persian Ismâ'ilism* (Kahire 1948). 9. *Ravzatü't-teslîm* (Leiden 1950). Nasîrüddîn-i Tûsî-

Wladimir
Ivanow

nin *Taşavvurât* adıyla tanınan eserinin Farsça metniyle İngilizce tercümesidir. 10. *Alamut and Lamassar* (Tahran 1960). Ortaçağ'a ait iki İsmâîlî kalesi hakkında yapılmış arkeolojik bir çalışmadır.

Bunların dışında Ivanow'un aşağıdaki makaleleri de onun önemli çalışmalarındandır: 1. "İsmailitskiya rukopisi Aziatskago Muzeya". Rus İlimler Akademisi'ne bağlı Asiatic Museum'un Zarubin koleksiyonunda bulunan İsmâîlîliğe dair yazmalar hakkında adı geçen kuruluşun dergisinde yayımlanmıştır (*Bulletin de l'Académie des Sciences de St. Pétersbourg*, VI [1917], s. 359-386). Bu çalışma Edward Denison Ross tarafından özet olarak İngilizce'ye çevrilmiştir (*JRAS* [London 1919], s. 429-435). 2. "İsmailitica". İmamı tanımanın gerekliliği konusunda yazılmış "Faşl der Beyân-ı Şinâht-i İmâm" adlı Farsça bir metin ve bunun İngilizce tercümesidir (*Memoirs of the Asiatic Society of Bengal*, VIII [London 1922], s. 1-76).

BİBLİYOGRAFYA :

M. G. S. Hodgson, *The Order of Assassins*, The Hague 1955, s. 30-32; Necib el-Akiki, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1981, III, 92-93; F. Daftary, *The Ismâ'îlis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992, s. 28-29, 443-444, 702-703; a.m.f., "Bibliography of the Publications of the Late W. Ivanow", *JC*, XLV/1 (1971), s. 55-67; a.m.f., "W. Ivanow: A Biographical Notice", *MES*, VIII/2 (1972), s. 241-244; "Vilâdimir İvânuF", *Rehnûmâ-yi Kitâb*, XIII, Tahran 1970, s. 469-471.

MUSTAFA ÖZ

İVAZ

(العوض)

İki tarafa borç yükleyen akidlerde karşılıklı bedellerden her biri.

Sözlükte "karşılık, bedel" mânâsına gelen *ivaz* ve türevleri Kur'an'da geçmemekle birlikte hadislerde sözlük anlamında zikredilir. Meselâ bazı hadislerde, dünyada başa gelen bir sıkıntıya gösterilecek sabır ve metanet karşılığında âhirette verilecek mükâfat bu kelimeyle ifade edilmiştir (*Müsned*, III, 156; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 55). Hukuk dilinde *ivaz*, iki tarafa borç yükleyen akidlerde hem akdin konusunu hem de ona karşılık ödenecek bedeli ifade eder. Ancak *ivazın* terim olarak bedel anlamı daha yaygındır.

Allah rızası için yapılan bir iyiliğin karşılığında genel olarak sevap, hayırlı bir işin karşılığında ise ecir kazanılacağı ümit edilir. İki kavramda ortak özellik, gösterilen fedakârlığın insanlardan bir karşılık bek-

lenilmeden yapılmış olmasıdır. Halbuki *ivaz* tamamen dünyevî ve maddî bir özelliğe sahiptir; kişi, ekonomik bir değere sahip bir karşılık elde etmek düşüncesiyle fedakârlıkta bulunur. Böylece iki tarafın mal varlıkları arasında bir takas ilişkisi kurulmuş olur, birindeki azalma, diğerindeki azalmaya tekabül eder. Borçlar hukukunda *ivaza* ilişkin hukukî problemler de böyle bir yaklaşımla ele alınır ve çözüme kavuşturulur.

İslâm hukukunda borcun çeşitli kaynakları bulunduğu gibi borcu doğuran sebebe veya doğan sorumluluğun niteliğine göre de mahiyetleri farklıdır. Klasik doktrinde bu farklılığı gösterebilmek için çok defa her bir borç türü farklı isimlerle anılmıştır. Meselâ haksız fiil sonucu tazmin edilmesi gereken değer için "damân", adam öldürme suçlarında ödemesi gereken kan bedeline "diyet", müessir fiillerde ödenecek tazminata "erş" ve "hükûmet-i adl", ihram yasağını ihlâl sebebiyle kurban olarak kesilmesi gereken küçükbaş hayvana "dem", büyükbaş hayvana "bedene", nikâh akidinde kocanın eşine vermeyi taahhüt ettiği malî değere "mehir", evlilik bağının sona erdirilmesi karşılığında kadının kocasına verdiği bedele "hul" adları verilir. Ancak bunların hiçbirisi teknik anlamda *ivaz* olarak adlandırılmaz. *İvaz*, borçlar hukukunda iki taraflı borç doğuran bir akdî ilişki söz konusu olduğunda taraflardan birinin diğerine ödemesi gereken karşılığın adıdır. *İvaz* ile akdin konusu (ma'kûdun aleyh) arasında da fark vardır. Tek tarafa borç yükleyen akidlerde akdin konusu tek bir edim, iki tarafa borç yükleyen akidlerde ise (muâvazât-ı mâliyye) her iki edimi karşılar. Bu ikinci grup akidlerde akdin konusu iki edim olduğu ve bunlar da birbirine karşılık teşkil ettiği için her biri diğerine nispetle *ivaz* olarak adlandırılmıştır. Buna göre *ivaz* "alacağa tekabül eden borç" demektir. Taraflardan biri, diğerinden elde edeceği alacak karşılığında bir edimle yükümlü olmayacaksa yapılan bu akid *ivazlı* değil bir *teberru* akdi olacaktır. Şu halde akidlerin muâvazât-teberruât şeklindeki ikili ayrımı *ivazın* varlığı esas alınarak yapılmaktadır. Bunun için de yapılan hukukî işlemin *ivazlı* olup olmaması akdin tipini belirler. Meselâ bir şeyin mülkiyeti birine *ivazsız* geçirilirse hibe, *ivazlı* yapılırsa *bey'* söz konusudur. Bir şeyden yararlandırma *ivazsız* olursa âriyet, *ivazlı* olursa kira adını alır.

İvaz akdin kuruluşu aşamasıyla ilgili bir kavramdır; akid kurulduktan sonraki du-

rumla ilgili değildir. Öte yandan *ivaz* karşılıklı borç doğuran akidlerde bir üst kavramdır. Bu tür akidlerden her birinde yer alan karşılıklı edimler için kullanılan özel terimler *ivazın* birer alt türünü oluşturur. *Bey'* akidindeki *mebî'* ve *semen*, *selem* akidindeki *re'sûlmâl* ve *müslamün fih*, *icâre* akidindeki *menfaat* ve *ücret* gibi terimler *ivazın* özel türleridir.

Fakihler akidde yer alan karşılıkları akdin temel unsurlarından saymışlar, akdin kurulabilmesi, sıhhat ve geçerlilik kazanabilmesi için bu unsurların bazı şartlar taşımasını aramışlardır. Bunlar arasında en önde gelenleri *ivazın* ifasının mümkün olması, hukuken korunmaya değer bir mal veya menfaat olması şartlarıdır. Ayrıca karşılıklı edimlerin birbirine objektif olarak eşit olması da aranır. Sübjektif olarak eşit olması ise gerekmez. Objektif olarak eşit olması, klasik dönem fakihlerince karşılıklı edimlerin her ikisinin de aynı cinsten mislî (keylî ve veznî) şeyler olması durumunda her iki bedelin de miktar olarak eşit olması şeklinde açıklanmış, aksi takdirde akdin *ribâ* yasağı kapsamına gireceği kabul edilmiştir (bk. FAİZ). Karşılıklı bedellerden birinin ayn diğerinin deyn niteliğinde olduğu durumda ise bedeller arasındaki dengesizlik oranı gabnin türünü, dolaylı olarak da akdin fes-hedilebilirliğini belirler (bk. GABN).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "avz" md.; *Türk Hukuk Lûgati*, Ankara 1944, s. 180; *Müsned*, III, 156; VI, 360; Buhârî, "Hîyel", 14, "Talâk", 20; İbn Mâce, "Cenâ'iz", 55; Ebû Dâvûd, "İtk", 8; Tirmizî, "Menâkıb", 74; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347, II, 206-208; III, 2-3, 141-142, 239-244; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 69-70, 78-86, 107-110, 123-124; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Kahire 1378/1959, s. 316, 318, 320, 325; Y. Linant de Bellefonds, "Iwad", *EI²* (İng.), IV, 286; "İvaz", *Mv.F*, XXXI, 58-73.

BİLAL AYBAKAN

İVAZ

(العوض)

Dünyada yaşanan üzüntü ve acılara karşılık âhirette bedel ödeneceğini ifade eden kelâm terimi.

Sözlükte "bir iş veya nesneye karşılık bedel ödemek" anlamındaki *avz* kökünden türemiş bir isim olan *ivaz* "bedel, karşılık" demektir. Türkçe'de kullanılan *tâviz* de (ta'vîz) aynı mânâyı ifade eder. *İvaz* kavramı Kur'an-ı Kerim'de yer almamaktadır. Hadislerde ise "mal karşılığında